

Bursa Tarımının Sosyo-Ekonomik Yapısının Analizi

Şule TURHAN^{*1}, Hasan VURAL¹, Burcu ERDAL¹

¹Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü Görükle Bursa
^{*}e-mail: sbudak@uludag.edu.tr

Geliş tarihi: 28.12.2012, Kabul tarihi: 20.02.2013

Özet: Bursa İli sahip olduğu iklim ve toprak koşullarıyla ülkemizin nadir tarım yörelerinden bir olup, 3.1 milyar TL’lik tarımsal geliri ile önde gelen illerendir. Türkiye sofralık zeytin üretiminin %40’ı, şeftali üretiminin %28’i, sofralık siyah incirin %80’i, çilek üretiminin %19’u, domates üretiminin %11’i, biber üretiminin %15’i, bezelye üretiminin ise %50’si Bursa’da gerçekleştirilmektedir. Ancak üretim ve pazarlamada bazı sorunları bulunmaktadır. İlde tarımsal üretimin planlanması ihtiyacının yanı sıra, pazarlama açısından da önemli yatırımlara ve yönetsel düzenlemelere gereksinim bulunmaktadır. Üretici sorunlarının azalması için örgütlenmeleri desteklenmelidir. Ayrıca üreticilerin üretim tekniği bilgileri ve pazarlama olanakları iyileştirilmelidir. Tarım topraklarının amaç dışı kullanımına izin verilmemelidir. Gıda işletmeleri üretim ve pazarlama yöntemleri konularında en son tekniklerden faydalanmalı, pazarlama sorunlarının çözümü için devlet hem pazar altyapısı hem de pazarlama hizmetleri konularında destekleyici olmalıdır. Kayıtsız gıda ticaretinin önüne geçilmelidir. Pazarlama sorunlarının çözümü ve dikey bütünleşme için sözleşmeli üretim yaygınlaştırılmalıdır. Tarım ve gıda ürünlerinin ihracatı desteklenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Bursa, tarım, sosyo-ekonomi, gıda sanayi, Avrupa Birliği.

Analysis Of Socio – Economic Structure Of Bursa Agriculture

Abstract: With it's climate and soil conditions, Bursa is a rare agricultural regions of the country, leading among the cities with agricultural income of \$ 3.1 billion. Turkey's 40% of the production of table olives, 28% of peaches production, 80% of table black figs, 19% of strawberries production, 11% of tomato production, 15% of pepper production, 50% of pea production are carried out in Bursa. However, there are some problems in the production and marketing in province. There are some of needs about planning of agricultural production, important marketing investment and regulations of organization in Bursa. Producer organizations should be supported in order to reduce the problems. Misuse of agricultural land should not be allowed. Food businesses must be used advantages of modern technics about production and marketing. About of solving marketing problems, the state must be supported marketing infrastructure as well as marketing services. Unregistered trade in food should be avoided. Vertical integration and contract manufacturing expanded for solving marketing problems. Supported by exports of agricultural and food products.

Key Words: Bursa, agriculture, socio-economy, food industry, European Union.

Giriş

Tarım, Türkiye ekonomisinde önemli bir sektör olma niteliğini, hala korumaktadır. Son yıllarda yaşanan yapısal değişimler ve iyileştirme çabalarına karşın, Türkiye tarımının önemli sosyo-ekonomik sorunları bulunmaktadır. Bu sorunlara uygun çözümler bulabilmek için, makro ve mikro seviyede tarımsal yapının tüm özellikleriyle göz önüne serilmesi, mevcut durumun sağlıklı veri ve bilgilerle belirlenmesi zorunlu görmektedir. Ancak bu tespit ve değerlendirmeler sonunda, gerçek sorunları saptamak ve uygun çözümler üretmek mümkün olacaktır.

Toplam ülke nüfusunun %23.7'si kırsal kesimde yaşamaktadır. Aktif nüfus içerisinde 2011 yılı itibariyle tarımın payı %25.75 iken, sanayi sektörünün payı %26.5, hizmetler sektörünün payı ise %48'dir (Anonim, 2013). Ekonomiye tarımın en önemli katkı yaptığı alanlardan ihracatı değerlendirecek olursak, 2011 yılı verilerine göre, toplam tarım ve tarıma dayalı sektörlerin değeri 31.9 milyar TL olup, toplam ihracat içindeki oranı %31 olarak gerçekleşmiştir (Anonim, 2011b). Aynı yıl toplam tarım ithalatı ise 6.5 milyar TL'dir. Ancak, Türkiye'nin 2007 yılından itibaren tarımsal dış ticaret dengesinin negatif olması, net ithalatçı ülke duruma geldiğini de göstermektedir. Ülkemiz tarımında önemli bir yer tutan Bursa ili, tarım alanı açısından toplamda çok da büyük alanları bünyesinde barındırmamasına karşın, tarımsal üretim ve pazarlama açısından büyük öneme sahiptir. Bursa ili 1 081 954 hektar alan üzerinde bulunup, bunun % 40'ı olan 429 323 hektar alanda tarımsal faaliyet yapılmaktadır (Anonim 2012). Yeniliklere ve gelişimlere açık bir çiftçi kitlesine sahip olan ilde, tarımsal sanayi ile olan uyumu büyük oranda sağlamasının verdiği avantajlarla il ekonomisine ve ülkemize büyük katkılar sağlamaktadır.

Polikültür tarımın yapıldığı, ürün deseninin çok farklı olduğu Bursa İli'nde; Türkiye sofralık zeytin üretiminin % 40'ı, şeftali üretiminin % 28'i, sofralık siyah incirin % 80'i, çilek üretiminin % 19'u, domates üretiminin % 11'i, biber üretiminin % 15'i, bezelye üretiminin ise % 50'si gerçekleştirilmektedir (Anonim 2011b). Bursa 3,1 milyar TL'lik tarımsal geliri ile ülkemizin en önde gelen illerindendir (Anonim 2012). İçinde bulunduğumuz Avrupa Birliği (AB) uyum sürecinde en önemli başlıklardan biri olarak tarımın yer alması Bursa tarımının önemini artırmaktadır.

Gelişen tarımsal üretiminin yanında, tarıma dayalı sanayi konusunda Bursa önemli bir merkezdir. Ülke genelinde bakıldığında çok önemli bir konuma sahiptir. Türkiye meyve suyu üretiminin % 26'sı, dondurulmuş gıda üretiminin % 61'i, domates salçası üretiminin % 64'ü, konserve üretiminin % 47'si Bursa'da gerçekleşmektedir (Anonim 2011b).

Bu çalışmada, Bursa İli'nin doğal yapısı ve nüfusu incelenerek Bursa tarımının sosyo-ekonomik yapısı mevcut veri ve bilgiler ışığında ortaya konmaya çalışılmıştır.

Materyal ve Metod

Araştırmanın ana materyalini Bursa İli'nin doğal, coğrafik, nüfus yapısı ve tarımın sosyo-ekonomik özelliklerini belirleyen birincil nitelikli veriler oluşturmuştur. Bu veriler için Bursa İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu, FAO, Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği kayıtlarından yararlanılmış ve konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar incelenerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Üretim verilerinin değerlendirilmesi, verim düzeyleri ele alınarak yapılmıştır. Tarımsal gelir analizinde ise cari fiyatların 2005 yılı sabit fiyatları ile karşılaştırılması yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma Sonuçları ve Değerlendirme

İlin Doğal Durumu

Coğrafi Konumu ve Morfolojik Yapısı

Bursa İli Marmara Bölgesi sınırları içinde kalmaktadır. Kuzeyde İstanbul ve Kocaeli, doğuda Bilecik, güneyde Kütahya ve batıda Balıkesir illeri ile çevrili olan Bursa İli 11 466 km² yüzölçümüne sahiptir (Anonim 2012). İl toprakları çukur alanlarla birbirinden ayrılmış ve genel olarak doğu-batı yönünde uzanan dağ sıraları ile engebeli bir görünüme sahiptir. Kuzeyde il topraklarına sınır olan Samanlı Dağları ile bunun güneyindeki Katırlı ve Mudanya Dağları arasında, içinde İznik Gölü'nün de bulunduğu çukur alanda yer alır. Doğuda İnegöl ve Yenişehir Ovaları, ortada Bursa Ovası, batıda Karacabey ve Mustafakemalpaşa Ovaları bulunmaktadır (Erkuş 1982). Marmara Bölgesi'nin en önemli yükseltisi olan Uludağ, Bursa sınırları içinde bulunmaktadır.

Bursa İli akarsu ağı bakımında zengin sayılabilir. İlin doğu kesimindeki sular Koca suya karışarak Sakarya'ya, batı yarısındaki sular ise Susurluk Çayına dökülürler. Uludağ'ın güneyinden doğup bu dağı yararak Bursa Ovasına açılan Nilüfer Çayı da Susurluk Çayına karışmaktadır. İl hudutları içinde yer alan İznik ve Ulubat, iki önemli tatlı su gölüdür (Erkuş 1982). Bunlar dışında Uludağ'da üç adet krater gölü, kentin doğu yakasında Gölbaşı ve Yenişehir göletleri ve ayrıca Orhanlı civarında Doğancı Baraj Gölü bulunmaktadır (İpekyün 1986). Gerek, akarsulardan ve gerekse tatlı su göletlerinden sulama suyu olarak yararlanılmakta ise de, bunun yeterli olduğu söylenemez. Sulama suyu olarak kullanılan Nilüfer Çayının da sanayi atıkları ile kirlenmesi sorunu halledildiğinde, entansif tarım uygulamasına büyük katkı sağlayacağı açıktır (Korukçu ve ark. 1989).

Jeolojik Durumu ve Toprak Yapısı

Bursa İli jeolojik yapı özellikleri göstermektedir. Kentin bulunduğu kısım 4 zamana ait travertenlerden oluşmuştur. Bunlar karbondioksitli suların, kalkerli araziden geçerken, buradaki kalkerleri eritmesiyle meydana gelmiştir (İpekyün, 1986). İl jeolojik yapısındaki bu özelliklerden dolayı zengin yeraltı su kaynaklarına sahiptir.

İlin değişik coğrafyası, iklimi ve değişik jeolojik madde farklılıkları ile vejetasyondaki çeşitlilik, değişik özelliklere sahip toprakların oluşumuna neden olmuştur (Aksoy ve ark. 2010). Bu durum bitki besin maddeleri kapsamında da kendini göstermektedir. Genel bir değerlendirme ile ilde daha çok alüvyial, kahverengi orman, kireçsiz kahverengi orman, rendzina, hidromorfik alüvyial ve versitol toprakların yer aldığı söylenebilir. Toprak-su verimlilik envanterine göre Bursa İli tarım topraklarının %41'tnli, %53.5'i killi-tnli, %5'i kumlu bünyeye sahiptir. Bu dağılım ilde tarım için uygun toprak bünyesi varlığını göstermektedir (Anonim 1983). Bursa İli topraklarının özellikle azot yönünden fakir oldukları, fosfor ve potasyum açısından yer yer noksanlık görülmekle birlikte önemli bir sorun bulunmadığı yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur (Katkat ve ark. 1989).

İklimi

Marmara denizi kıyı şeridinde yer alan Bursa ili'nde genellikle Akdeniz iklim tipi yaygın olup, yazlar kurak ve sıcak, kışları ılık ve yağışlıdır. Denizden uzaklaştıkça iç kısımlarda yarı karasal iklim görülmektedir (Korukçu ve Arıcı, 1986). Yıllık ortalama sıcaklık Bursa merkezinde 14.4⁰C'dir.

Nüfus

Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) verilerine göre ilin toplam nüfusu 2011 yılında 2652126'dır. Buna göre il nüfusunun %89.37'lik kısmını oluşturan 2359804 kişi kentlerde, %10,63'lük kısmını oluşturan 292322 kişi belde ve köylerde yaşamaktadır. Merkez ilçeler (Nilüfer, Osmangazi, Yıldırım) dışında kalan ilçelerin nüfus yapıları incelendiğinde nüfusu en fazla olan ilçe İnegöl (225472) ilçesi olup, nüfusu en az olan ilçe ise Harmancık (7.532) ilçesidir. Bursa İli'nde sanayileşme ve göç sonucunda şehir nüfusu giderek artmış, kırsal nüfus oranı ise düşmüştür. Bölgede işgücü 1339000 kişi, işsiz sayısı 102000 kişi, istihdam oranı % 44.9; işsizlik oranı % 7.6'dır (Anonim, 2012). Ayrıca istihdam edilen nüfusun %12.1'i tarım, % 43.3'ü sanayi, % 44.5'i hizmetler sektöründe yer almaktadır (Anonim 2011 a).

Tarımsal Yapı

Türkiye'nin Güney Marmara bölgesinde bulunan Bursa ili ve civarı uygulanan polikültür tarım sistemi ile önde gelen tarımsal üretim merkezlerindendir. Tarım sektörü, Türkiye ekonomisi açısından olduğu kadar, Bursa ekonomisinde de oldukça önemli bir yere sahiptir. Bursa'da tarım yapılan kültür arazisi toplam arazinin % 40'ını oluşturmaktadır. İldeki toplam arazi varlığı 1088638 hektar olup, bu alanın 336405 hektarını tarım yapılan kültür arazisi oluşturmaktadır. Bursa topraklarının % 17'si ovalarla kaplıdır. Arazisi volkanik bir yapıya sahip olması yanında, derelerin sürüklediği alüvyonlardan meydana gelmiştir. Marmara Bölgesi'nin fazla engebeli olmaması nedeniyle, yüzölçümüne göre, ekili-dikili arazinin en geniş alanı Bursa'dır. Ülke çapında zeytinlik ve bahçe tarımı kantite ve kalite açısından büyük bir ağırlık taşımakta, sadece il tüketimini değil, ülkenin önemli oranda gıda ihtiyacını karşılamakta, ayrıca dışsattım yolu ile büyük bir döviz geliri sağlamaktadır.

Bursa İli'nde 336405 ha olan kültür arazisi içinde en büyük payı tarla arazisi almaktadır. Bunu sırasıyla sebzelik (%12.55), zeytinlik (%11.37), meyvelik (%9.07) ve bağlar (%2.12) izlemektedir. Toplam arazinin %5.06'sı nadas alanıdır, %8.79'luk kısmı ise tarıma elverişli olup kullanılmayan arazidir (Anonim 2012).

2010 yılı ÇKS (Çiftçi Kayıt Sistemi) verilerine göre ilde beyan edilen toplam alan 1632 415579 dekar olup, başvuruda bulunan işletme sayısı ise 37080'dir. Buna göre işletme başına ortalama arazi büyüklüğü 44 dekardır. İşletmelerin %37.21'i 50 dekardan küçük araziye sahiptir. Bu oran Türkiye ortalamasına göre düşük olup, arazi parçalanması açısından daha iyi durumda olduğunu göstermektedir. Ancak miras yolu ile parçalanmanın yasal mevzuata rağmen devam etmesi tarımın geleceği açısından büyük risk oluşturmaktadır.

Tarımsal Üretim

Bursa İli ile uyum sağlamış olan bitkisel üretim dallarında yoğunlaşma görülmekle birlikte polikültür tarımın yaygın olduğu söylenebilir. Özellikle meyve, sebze tarımı yapan işletmeler ile hayvancılık işletmelerinin birçoğunda entansif tarım hakim durumdadır.

Bitkisel Üretim

Bursa İli'nde yetiştirilen önemli tarla ürünlerinin üretim ve verimleri Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Bursa Başlıca Tarım Ürünleri Üretimi ve Verimleri (2011)

Ürün	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	AB ortalama verim (kg/da)	Ürün	Üretim (ton)	Verim (kg/da)	AB ortalama verim (kg/da)
Buğday	231 372	271	479.42	Domates	1 198 320	4 458	15 676
Arpa	24 892	223	396.34	Hıyar	14 353	2 298	11 423
Patates	38 459	2 094	2519.14	Biber	133 438	-	-
Şekerpancarı	85 544	8 188	5748.92	Taze fasulye	48 143	1 310	867
Ayçiçeği(Yağlık)	19 064	151	177.90	Patlıcan	31 202	2 792	9 303
Mısır (Silajlık)	906 470	5108	7861.5	Karpuz	91 719	-	344 537

Kaynak: Anonim 2011 b, FAO 2012.

Çizelge 1 incelendiğinde üretim itibari ile ilk sırayı silajlık mısırın aldığı görülmektedir. Verim açısından incelendiğinde ise, şekerpancarı başta gelmektedir. Üye olmaya çalıştığımız ve rekabet içinde bulunduğumuz Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırıldığında, özellikle buğday ve arpa gibi tarla ürünlerinde nispeten geri durumda kalındığı, üretimin artırılması için teknik yönden eksikliklerin giderilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

İlde üretimi yapılan en önemli meyveler şeftali, armut, incir, kiraz, zeytin, çilek, üzüm ve cevizdir. Üretim açısından ilk sırada gelen ürün şeftali, verim açısından ilk sırada gelen ürün ise üzümdür.

Bursa İli tarla bitkileri ve meyve üretimi yanında sebze üretiminde de önemli bir yerdedir. Bursa ilinin ekolojik özellikleri nedeniyle sebze üretimine en uygun bölgelerden olması gıda sanayi gelişiminin temel nedenidir. Özellikle salçalık domates ve biber üretimi ihracat ve gıda sanayi talepleri nedeniyle ileri boyutlara ulaşmıştır (ÜİB,2012) (Tablo1). Meyve sebze üretimi ve ürünleri sadece ilin değil tüm ülkenin gıda talebinin karşılanmasında önemli rol oynamaktadır. AB ile kıyaslandığında bazı ürünlerde verimin artırılması için önlemler alınması gerekmektedir (FAO, 2012).

Bursa ilinden 2011 yılında 107 ülkeye 64 çeşit 107 milyon \$ tutarında yaş meyve sebze, 186.6 milyon \$ tutarında meyve sebze mamulleri ihracatı gerçekleşmiştir. En fazla Avrupa Birliği ülkelerine dış satım yapılırken, ilk sırayı %31'lik oranı ile Almanya almakta, bunu %7,5'lik payı ile İngiltere izlemektedir. Başlıca ihraç ürünleri armut, ayva,

kiraz ve sivri biber çeşitleridir. İhracat genel olarak artma eğilimine sahip olup, yıldan yıla düşük oranda da olsa ihracatta dalgalanmalar yaşanmaktadır (ÜİB, 2012).

Hayvansal Üretim

Bursa'da hayvansal ürünler önemli bir gelir kaynağıdır. Bursa ilinde yetiştirilen başlıca küçükbaş hayvanlar merinos ve kıvrıcık koyunudur. Büyükbaş hayvancılık da yaygın olarak yapılmaktadır. Bursa hayvancılığının öteki dalları tavukçuluk, arıcılık ve ipekböcekçiliğidir. Osmanlı Devleti döneminde ipeği ile ün kazanan Bursa'da ipekböcekçiliği günümüzde yan faaliyet kolu olarak sürdürülmektedir. Marmara Denizi ile Uluabat ve İznik göllerinde balıkçılık yapılmaktadır. İlde çayır ve mera varlığı yetersiz olduğundan özellikle büyükbaş hayvancılıkta yoğun olmak üzere açık ve kapalı ahırlarda entansif yetiştiricilik yaygın durumdadır. Başlıca hayvan varlığı Tablo 2'de yer almaktadır. 2011 yılı itibari ile ilde 280587 baş koyun, 95944 baş keçi, 869 baş manda bulunmaktadır. Toplam sığır varlığı 172855 baş olup, bunun % 63.5'ini kültür ırkı (109334 baş), % 31'ini melez (54012 baş), %5.5'ini ise yerli ırk (9509.baş) oluşturmaktadır. 2011 yılı itibari ile Bursa ilinde toplam 4205897 baş (broiler) bulunmaktadır. Yumurtacı tavuk sayısının ise 3737283 baş olduğu görülmektedir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Bursa İlinde Hayvan Varlığı (2011)

İlin Hayvan Varlığı Dağılımı	Miktar (Baş)	Avrupa Birliği(Baş)
Koyun	280587	99862823
Keçi	95944	13026766
Manda	869	358161
Sığır Toplamı	172855	89441589
Kültür İrki (% 63.5)	109334	-
Melez (% 31)	54012	-
Yerli (% 5.5)	9509	-
At	2234	3843439
Tavuk (Yumurtacı)	3737283	1242270
Tavuk (Broiler)	4205897	-
Kaz-Ördek-Hindi	8061	131025000 (ördek-hindi)
Arı Kovanı (Yerli) (adet)	2073	11216735
Arı Kovanı (Fenni) (adet)	63331	

Kaynak: TÜİK 2011, FAO 2012.

İl'de 2011 yılında 18022 ton et, 226447 ton süt, 747 ton bal üretimi ile 721787965 adet yumurta üretimi gerçekleşmiştir. 2011 yılı itibari ili ilde toplam 3943487 kg su ürünleri üretimi gerçekleşmiştir. Toplam üretimin % 60 gibi çok büyük bir kısmını deniz mahsulleri üretimi oluşturmaktadır. Deniz ürünleri miktarları değerlendirildiğinde en büyük paya sahip

olan ürünün balık olduğu görülmektedir. İldeki balık üretimi 2295255 kg olup toplam su ürünlerinin % 42.6'lık kısmını oluşturmaktadır (Anonim 2012).

Tarımsal Alet Makine Varlığı

Bursa İli'nde polikültür tarımdan dolayı tarımsal faaliyette çok çeşitli tarım alet ve makineleri kullanılmaktadır. İl'de 43841 adet traktör bulunmakta olup, mevcut tarım arazisi başına düşen traktör sayısı 0.13 adettir. İl'de 108284 adet traktör parkı, 126 adet biçerdöver, 27036 adet motopomp, 21919 adet ise damlama sulama sistemi bulunmaktadır.

Bursa İli'nde mekanizasyon düzeyinin göstergelerinden olan hektara düşen traktör sayısı (adet/1000 hektar) 2011 yılı itibariyle 129 adettir. Bu oran Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ancak, ekipman sayısının traktör sayısına oranla az olması, traktörün tarım dışı faaliyetlerde de kullanıldığının bir göstergesidir (Işık ve ark. 2003).

Tarımsal Gelir

Üretim gelirleri hesaplanmasında, üretimlerdeki ve üretim gelirlerindeki gelişmeleri değerlendirmek amacı ile cari ve (2005 yılı fiyatları baz alınarak) sabit fiyatlarla değerlendirme yapılmıştır.

Cari fiyatlar ile ilk sırayı meyve ürünleri almakta olup, ikinci sırada sebze ürünleri gelmekte, tarla ürünleri gelirleri üçüncü sırada yer almaktadır (Çizelge 3).

Bursa İli tarımsal gelirleri içerisinde en büyük pay %80'lik oranla bitkisel üretim koluna aittir. Tarla ürünleri geliri toplam tarımsal gelirdeki %20'lik payı ile ilk sırada gelmektedir. Meyve ürünleri geliri %31, sebze ürünleri geliri ise % 29'lık bir paya sahiptir. Hayvansal ürünlerde ise tavuk-arı ürünlerinin toplam gelir içindeki payı %6, su ürünlerinin %2'dir.

Çizelge 3. Bursa İli'nde Tarımsal Gelir

Gelir Kaynağı	2011 Yılı Cari Fiyatlarıyla (TL.)	2010 Yılı Tarımsal Gelir (TL.)	2005 Yılı Sabit Fiyatlarıyla (TL.)
Tarla Ürünleri Geliri	717823650	712204142	299658320
Meyve Ürünleri Geliri	1088827920	774190250	479860820
Sebze Ürünleri Geliri	1004447340	1016178130	328667830
Hayvan Ürünleri Geliri	434994088	463041546	268145373
KEH (Kanatlı ve Arıcılık Üretim Kolu Gelirleri)	193170342	116497717	88807893
Su Ürünleri	72962376	10554652	63655493
T O P L A M	3512225716	3092666437	1528795729

Kaynak: Anonim,2012

Tarımda Üretici Örgütleri

Tarımsal Kooperatifler

Bursa İli'nde kuruluşu tamamlanmış ve 3476 Sayılı Kanuna göre intibakları yapılmış 300 adet Tarımsal Kalkınma, 38 adet Sulama ve 18 adet Su Ürünleri Kooperatifi olmak üzere toplam 356 adet faal durumda tarımsal amaçlı kooperatif mevcuttur. Tarımsal kalkınma kooperatifleri % 84.3'lük oran ile ilk sırada yer almaktadır. Kooperatiflerin başarılı olabilmeleri için üst örgütlenmelerini tamamlamaları gerekmektedir. Bu nedenle az sayıda da olsa üst birlik bulunmaktadır.

Yetiştirici Birlikleri

Türkiye'de üretici birlikleri dışında yetiştirici birlikleri de bulunmaktadır. 4631 Sayılı Hayvan Islah Kanununa dayanarak 2001 yılında çıkarılan "Islah Amaçlı Yetiştirici Birliklerinin Kurulması ve Hizmetleri Hakkında Yönetmelik" hükümlerine göre yetiştirici birlikleri kurulmaya başlamıştır. Kanun kapsamında kurulan yetiştirici birlikleri, tür ya da ırk bazında bir araya gelerek yüksek verimli hayvanlar elde etmek için oluşturulan organizasyonlardır. İl bazında örgütlenerek her ilde aynı ırk ya da türden bir tane birlik kurulmaktadır. Birlik kurabilmek için, ana sözleşmede belirlenen üyelik şartlarına sahip yedi yetiştiricinin bağlı bulundukları İl Müdürlüğü'ne başvurmaları gerekmektedir.

Üretici Birlikleri

Türkiye'de çok farklı yasal dayanağı olan ve Birlik adını taşıyan örgütler bulunmaktadır (Mahalli İdarelere ait birlikler ve sulama, köye hizmet götürme ve damızlık sığır yetiştiricileri birlikleri). Bu birliklere Türkiye'de ortak ve kayıtlı işletme sayısı toplamı 1 milyona yaklaşmaktadır (İnan 2006). Bunların dışında, 2004 yılında 5200 Sayılı Üretici Birlikleri Yasası çıkarılmıştır. Tarımsal Üretici Birliklerinin Kuruluş Usul ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik 2005 yılında yürürlüğe girmiş ve birlikler kurulmaya başlanmıştır. Bursa İli'nde Bakanlık kayıtlarına göre, 9 ürün grubunda 8191 kişinin üye olduğu 22 Birlik bulunmaktadır (Anonim, 2012).

Gıda Sanayi

Bursa'da 54 farklı alanda gıda firması bulunmaktadır. Bu firmalardan bazıları Çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 4. Bursa İlinde Gıda Firmalarının Faaliyet Çeşitleri

GIDA ÜRETİM SINIFI	Sayısı	Kurulu Kapasite (Beygir Gücü)
Alkollü içki üretimi	3	76.30
Alkolsüz içecek üretimi	29	86 310.00
Baharat işleme	24	110.72
Bal, polen, arı sütü ve temel petek üretimi ve ambalajlama	14	318.91
Bisküvi, çikolata, kakaolu ve benzeri ürünler üretimi	11	6 897.41
Bitkisel ve siyah çay işleme	9	208.85
Çerez, cips ve benzeri ürünler üretimi	25	3 411.40
Diğer gıda üreten iş yerleri	17	5 438.51
Doğal veya fabrikasyon olarak kurutulmuş gıda, kuruyemiş işleme	20	301.30
Dondurma ve yenilebilir buz ürünleri üretimi	76	5 387.91
Dondurulmuş gıda maddesi üretimi	13	19 717.74
Ekmek ve ekmek çeşitleri üretimi	693	1 818.16
Entegre fındık, fıstık ve benzeri ürünleri işleme	2	86.56
Et ve et ürünleri üretim tesisleri (sakatat temizleme ve işleme yerleri dâhil)	138	682.45
Fermente ve salamura ürün üretimi	260	3 486.56
Gıda ile temasta bulunan diğer madde ve malzemeleri üreten iş yerleri	19	10 764.50
Hazır çorba ve bulyon, puding, toz karışımlar, mayonez, sos ve benzeri üretimi	5	32 802.94
Hazır yemek, tabldot yemek üretimi	111	12 534.99
Her türlü gıda katkı maddesi ve aroma maddesi üretimi	4	26.428,55
Hububat ve bakliyat üretimi	10	2 910.00
İçecek tozu üretimi	6	27 773.55
Metal esaslı gıda ile temasta bulunan madde ve malzemeleri üreten iş yerleri	3	160.00
Meyve sebze paketleme, boylama, sarartma ve mumlama	91	11 611.25
Meyve ve.veya sebze işleme	266	88 735.09
Pasta, börek, hamur ve sütlü tatlılar gibi her türlü pastacılık ürünleri üretimi	545	13 092.04
Plâstik esaslı gıda ile temasta bulunan madde ve malzemeleri üreten iş yerleri	10	11 627.40
Sıvı ve katı bitkisel yağ üretimi	8	4 935.30
Soğuk hava deposu ve.veya Gıda Nakliyesi	28	1 075.40
Süt ve süt ürünleri üreten iş yerleri	116	1 435.75
Şeker paketleme	10	86.84
Şeker üretimi (paketleme hariç)	4	76.54
Şekerleme üretimi	49	35 911.43
Tahin, helva ve pekmez üretimi	25	2 705.73
Takviye edici gıdaların üretimi	7	81.69
Un üretimi	19	966.66
Unlu mamuller üretimi	569	8 843.15
Yağhaneler ve yağ dolumu	21	1 741.63
Yeniden ambalajlama. Gıda ambalajlama	60	2 262.37
Yumurta paketleyen iş yerleri	45	198.00
Zeytinyağı üretimi (yağhaneler hariç)	40	1 637.80

Kaynak: Anonim, 2011

Gıda sanayi tarımsal üretimle sıkı bir ilişki içerisinde. Nüfusun beslenmesi, istihdamı, katma değer, dışsatım açısından oldukça önemlidir. Meyve sebze işleme sanayi içerisinde yer alan konserve sanayi ihracatta en yüksek payı alan sanayi dalıdır (Çizelge 5). Gıda sektörünün mevcut sorunlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Anonim 2006);

Çizelge 5. Bursa İlinde Gıda Sanayi İhracatı (USD)

ÜRÜN TÜRLERİ	2009	2010	2011	2012*
Dondurulmuş, Kurutulmuş, Geçici konserve Edilmiş Meyve ve Sebzeler	48241765	52105143	46790712	4775507
Meyve Sebze Konserveleri	88594691	74922353	71711397	10177614
Meyve ve Sebze Suları	22754262	34584787	42177509	5127380
Meşrubat ve Alkollü İçkiler	14487974	17374644	25927023	6953040

*2012 yılı için iki aya ait veriler kullanılmıştır. Kaynak: UİB, 2012

1. Kayıt dışı üretim ve ticaret
2. Gıda Sanayi Envanterinin ve Tarıma Dayalı Bir Coğrafi Planın Olmaması
3. Temel Gıda Maddelerinde KDV Yüksekliği
4. Ana Girdi Maliyetlerinin Yüksekliği
5. Yetersiz Gıda Denetimi ve Belirsiz Denetim Sorumluluğu
6. Yatırım Teşviki Sorunu
7. Yetersiz Örgütlenme ve Markalaşamama
8. Çalışma izni ve Gıda Sicil Numarası Alımındaki Zorluk
9. Tedarikçilerin Eğitim Yetersizliği (Anonim 2006).

Gıda sanayinde öncelikli hedefler; üretimin artırılması, üretimin çeşitlendirilmesi, kalitenin yükseltilmesi, maliyetin düşürülmesi, dışsatımın artırılması ve yurt içi tüketimin dengeli ve sağlıklı tüketim açısından yönlendirilmesidir (Oraman,1998). Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair 5.6.2004 tarih ve 25483 Sayılı Kanun'a uygun üretim ve ticaret koşullarına uyulması önem taşımaktadır. Kayıtsız üretim ve ticaretin önlenmesinin yanı sıra, AB'ye uyum açısından bu kanuna uygun üretim ve ticaret yapılması ayrıca önem taşımaktadır. Günümüzde 'ticari marka'sı olmayan işyerlerinin ticarete uzun ömürlü çalışma ve rekabet edebilme şansı çok azdır (BTSO, 2012).

Gıda sanayinde ilkel teknolojinin terk edilmemesi ve küçük kapasiteli üretimin varlığı, pazarda rekabet şartlarını gelişmiş ülkelerden farklı kılmaktadır. Bu şekilde çalışan piyasalara et, süt, unlu mamuller ve şekerli ürünler verilebilir. Ürünlerin TSE standardının olmaması fiyat avantajını yok ederek, haksız rekabete yol açmaktadır.

Sonuç

Bursa İli sahip olduğu iklim ve toprak şartları nedeni ile ülkemizin nadir tarım yörelerinden birisidir. Ancak üretim ve pazarlamada bazı sorunları bulunmaktadır. Özellikle AB'ye uyum çalışmaları çerçevesinde eksiklerin bir an önce tamamlanması zorunluluğu söz konusudur. Artık tarımsal ticaret yurt içi ile sınırlı kalmamakta, tarım ve

gıda ürünlerinde önemli miktarlarda dış alım yapılmaktadır. Kuvvetli rekabet karşısında işletmelerin yok olmaması için çok iyi hazırlanması gerekmektedir.

Bursa İli'nde tarımsal üretimin planlanması ihtiyacının yanı sıra, pazarlama açısından da önemli yatırımlara ve yönetsel düzenlemelere gereksinim bulunmaktadır. Üretici sorunlarının azalması için örgütlenmeleri desteklenmelidir. Ayrıca üreticilerin üretim tekniği bilgileri ve pazarlama olanakları iyileştirilmelidir. Tarım topraklarının amaç dışı kullanımına izin verilmemelidir. Gıda işletmeleri üretim ve pazarlama yöntemleri konularında en son tekniklerden faydalanmalı, pazarlama sorunlarının çözümü için devlet hem pazar altyapısı hem de pazarlama hizmetleri konularında destekleyici olmalıdır. Kayıtsız gıda ticaretinin önüne geçilmelidir. Pazarlama sorunlarının çözümü ve dikey bütünleşme için sözleşmeli üretim yaygınlaştırılmalıdır (Vural 1983). Üreticilerin sözleşmeli üretimle ilgili sorunları çözümlenmelidir. Tarım ve gıda ürünlerinin ihracatı desteklenmelidir.

Tarım ürünlerinin işletmede toplanmasından son tüketim alanında dağıtımına kadar, tüm pazarlama hizmetleri birbirini izleyen şekilde ve bir bütünlük içinde yerine getirilmelidir. Ürünün yetiştirilmesi ile birlikte pazara hazırlamanın ve pazarlama hizmetlerinin teknik bilgileri de üreticilere yayım teşkilatı aracılığı ile yayılmalıdır. Her kademedeki pazarlayıcıların pazarlama bilgileri ile donatılmaları, pazarlamada etkinliği artıracığından bu konuda da eğitim ve yayım faaliyetleri geliştirilmelidir.

Tarımsal ürün pazarlamasında arz cephesi, genellikle küçük üretim birimleri, düşük verimlilik ve düşük pazar arzı ile zayıf bir durum göstermektedir. Arz cephesinin kuvvetlenmesi için üretim birimlerinin üretim hacmini artırıcı, verimliliği yükseltici ve pazara yönelik faaliyetleri hızlandırıcı önlemleri geliştirmek gerekmektedir. Bursa ilinde tarım ve gıda üretiminin korunması için '**Tarım Üst Kurulu**' oluşturulması üretim, yatırım ve ticaret açısından önemlidir. Bu kurulda resmi ve özel sektör temsilcilerinin bulunması, ortak amaç için her türlü yasal ve ekonomik önlemlerin alınması açısından önem taşımaktadır. Bursa İli'nde kendine özgü tarım politikalarının oluşturulmaması üretim ve pazarlamada sorunların doğmasının temel nedenidir. Oysa üretici, işleyici ve ihracatçı ortak planlamalar yapabilirse temel sorunlar kolayca çözülebilecektir. Avrupa Birliği politikalarına uyum açısından tarım ve gıda sektöründe bazı düzenlemelere acil gereksinim bulunmaktadır.

Kaynaklar

- Aksoy, E., G.Özsoy, M.S.Dirim ve Z.Tümsavaş, 2010. Monitoring Temporal Degradation of Natural Resources in Bursa-Turkey. International Soil Science Congress on "Management of Natural Resources to Sustain Soil Health and Quality", 26-27 Mayıs 2010, 19 Mayıs Üniv. Samsun.
- Anonim, 1983. Bursa İli Verimlilik Envanteri ve Gübre İhtiyaç Raporu. Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Topraksu gen. Müd. TOVEP:06, Genel Yayın No.734, Ankara.
- Anonim, 2006. Bursa'da Gıda & Tarım Dergisi. Yıl:1 Sayı:5 Ekim-Kasım 2006.
- Anonim, 2011a. Bursa İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Brifing Raporu, Bursa.
- Anonim, 2011b. Tarımsal İstatistik Göstergeler, Türkiye Ulusal İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr
- Anonim, 2012. Bursa İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, <http://www.bursatarim.gov.tr>, Bursa.
- Anonim, 2013. İstihdam Göstergeleri, Türkiye Ulusal İstatistik Kurumu, www.tuik.gov.tr

- BTSO, 2012. Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Verileri, www.btso.org.tr
- Erkuş, A., 1982. Bursa İlinin Tarımsal Yapısı. U.Ü.Ziraat Fakültesi Dergisi, sayı 1, cilt 1, Bursa, s.11-13.
- FAO, 2012. Food and Agricultural Organization of United Nations Statistics, www.fao.org
- İpekyün, A., 1986. Bursanın Ekonomik Yapısına Genel Bir Bakış. Bursa Ticaret ve Sanayi Odası Yayın No.21, Bursa.
- İnan, İ. H., 2006. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği, 6. Baskı, Avcı Ofset Matbaası, İstanbul.
- Işık, E., T. Güler ve A. Ayhan, 2003. Bursa iline ilişkin mekanizasyon düzeyinin belirlenmesine yönelik bir çalışma. Uludağ Üniv. Ziraat Fak. Dergisi, 17 (3): 125-136.
- Katkat, V., A.Özgümüş ve M.Kaplan, 1989. Buğday Bitkisinde Yaprak Gübrelemesinin Ürün Miktarı ve Azot Kapsamı Üzerine Etkileri. U.Ü.Ziraat Fak.Dergisi cilt.6, 1987, Bursa, s.21-27
- Korukçu, A. ve İ.Arıcı, 1986. Bursa İlinde Kültürteknik Sorunlarının Çözümüne İlişkin Yapılan Çalışmalar ve Sonuçları, 2.Ulusal Kültürteknik Kongresi, 29.4-2.5.1986, cilt 1, Adana. s.132-152
- Korukçu, A., İ.Arıcı, S.Yazgan, K.S.Gündoğdu, 1989. Bursa ve Yöresinde Su Kaynaklarına İlişkin Sorunlar. Marmara Bölgesinde Tarımın Verimlilik Sorunları Sempozyumu, 25-27.10.1989, Bursa, MPM Yayın No.387, Ankara, s.109-119.
- Oraman, Y., 1998. Marmara Bölgesinde Faaliyette Bulunan Çeşitli Gıda Sanayi Kuruluşlarında Toplam Kalite Yönetimi Uygulaması ile Performans Ölçme ve Değerlendirme Sistemleri Analizi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Tekirdağ.
- UİB, 2012. Uludağ İhracatçılar Birliği Verileri, www.uib.org.tr
- Vural, H., 1983. Tarımsal Pazarlamada Sözleşmeli Çiftçilik Uygulaması. Türkiye Ziraat Odaları Birliği Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, cilt 9, sayı 104, Ankara. s.20-23.